

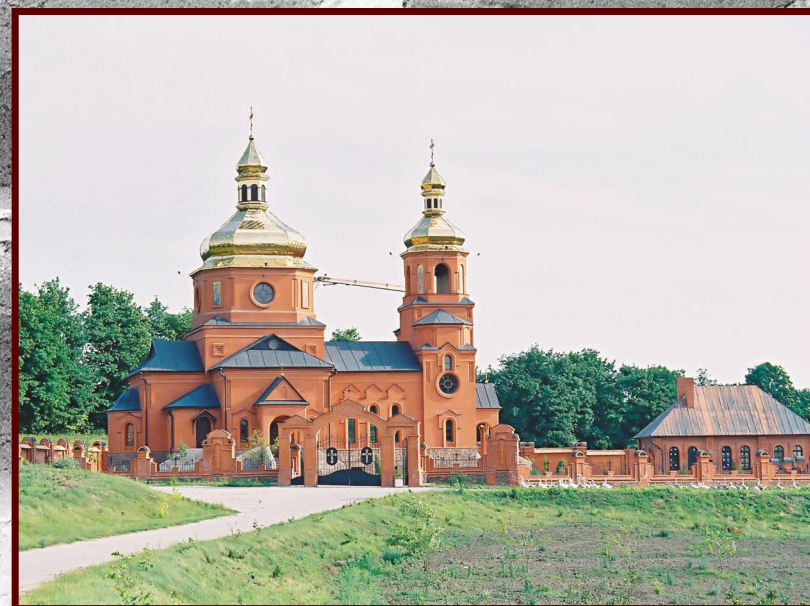
АНДРЕЙ ПАРАМОНОВ

ФОТО УПРЕК

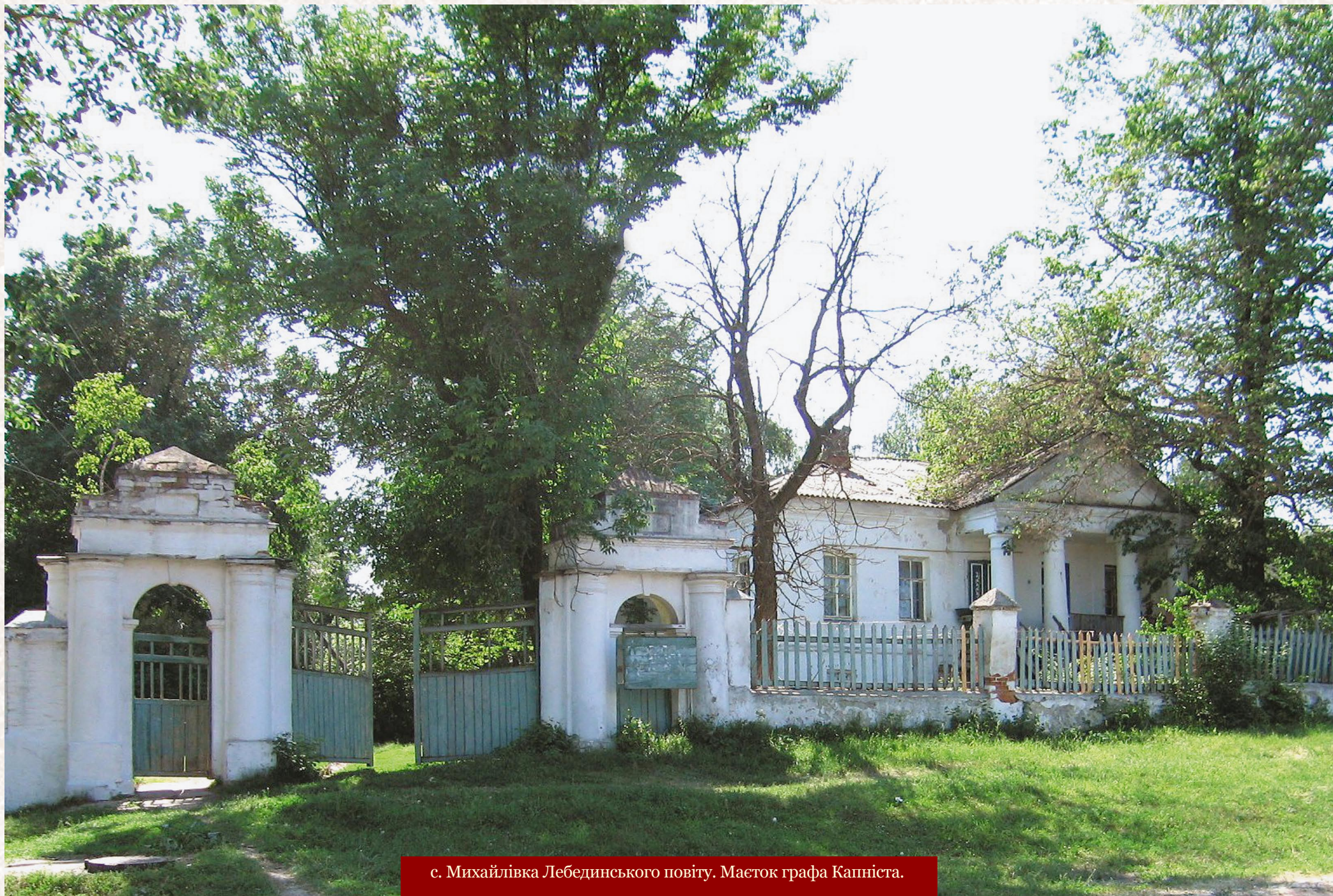
**ЗАБРОШЕННЫЕ УСАДЬБЫ
РОДИНЫ ПРЕЗИДЕНТА**

ВОЛОДИМИР МАСЛІЧУК

НАРИС

**ПОДОРІЖ НА БАТЬКІВЩИНУ
ПРЕЗИДЕНТА**

с. Михайлівка Лебединського повіту. Маєток графа Капніста.

м. Охтирка. Покровський собор.

Писати есеї, спогади чи літературні репортажі — не моя професія. І хоча знаний австрійський письменник Карл Краус якось сказав, що історик — це журналіст, якому не знайшлося місця в щоденній газеті, дозволю собі з ним не погодитись. Я написав близько півсотні статей, книжок, передмов тощо, здебільшого не буваючи в тих місцях, про які пишу, але мене аж ніяк не мучили докори сумління. Хоча, чи то є сумлінням для науковця?

Ні, причиною моїх мандрівок напевно став Микола Костомаров. Саме про погляди цього історика я писав колись дипломну роботу, гортаючи грубезні книжки й жадібно вчитуючись в автобіографію знаного мислителя та літератора. Костомаров — романтик, тож для пробудження душевних поривань, уяви йому слід було бачити місця історичних подій. Лише такі подорожі дають змогу наблизитись до пізнання минулого, лише таке географічне ознайомлення служить підставою для уникнення численних помилок. Але ж я живу не в час романтичних істориків. Сьогодні, щоб дослідити минуле, треба ходити до бібліотек та архівів. Я чиновник, кабінетний науковець, украй цитатний, велемовний, нудний, обмежений хронологічними рамками. Зрештою, щоб описувати чужі краї, не дуже й треба туди мандрувати — усе ж бо залежить не від ніг і очей мандрівця, а від його пера. Хтось, сидючи вдома, із вікна власного інтелекту бачить кожну піщинку пустелі, а хтось, перебуваючи в тій-таки пустелі, жодного разу не милувався заходом сонця.

Однак і те, і те не для мене. Я літнім ранком чекаю на узбіччі дороги Харків-Суми. Зараз мене підхопить «Рено», і з кількома дослідниками ми вирушимо в чергову експедицію по старовинних панських садибах колишніх Харківської та Полтавської губерній... Мабуть, і в щоденній газеті мені не працювати: звідти мене б одразу ж вигнали за зливи беззмістовних слів...

Найголовніше — я залишаюся впевненим, що історія — це горнило людського духу. Всякий предмет, який пробуджує нашу уяву про минуле, нехай це буде світлина бабусі, черепок скитського горщика чи клаптик газети (усі ці речі — не лише історичні джерела, але почасти й чинники суспільної психології), впливає на творення із розрізнених індивідів спільноти. Суботів, руїни Батурина, могила Шевченка на Чернечій горі, острів Хортиця, поля й болота під Берестечком та Конотопом, залізнична станція Крути — це те, без чого нам не обійтися, це національні святині, без яких ані розбудова України, ані моє власне усвідомлення причетності до великої спільноти не відбулося б.

Отож, із наснагою та попри перманентну застуду (сказати сором: серед літа!), я зручно вмощуюся на задньому сидінні. Їдемо не вперше до Сумської області.

Сумська область — досить занедбаний край: розбиті дороги (крім республіканських), покинуті поля, птахофабрики, ферми, дорожнеча якісного імпорту та дешевизна, порівняно з Харковом, продуктів. Однак найголовніше не це, а те, що старі церкви, панські садиби, комори чи харитоненківські склади з цукро заводами збереглися найкраще саме тут. Модернізований Харків та харків'яни нещадно понижили старовину на околицях мільйонного міста. А ці невеликі Краснопілля, Миропілля, Славгородок, Угроїди — справжня знахідка для туриста. Хоча більшість садиб перетворено зараз на школи, клуби, частини колгоспних токів, місця для проживання колгоспників, заробітчан та волоцюг. Усе перебудоване й занедбане, лише подекуди відновлені церкви з малою кількістю бабусь-молільниць. Глушина, провінція, поодинокі розкоші на фоні масової бідності, привітні тілесті молодички, парубки на мотоциклах, вихідні та празники з самогоном і піснями, будні — лише із самогоном. Але чи ж така тільки Сумщина? Від'їдьте на півсотні кілометрів від великого міста, і ви натрапите на те ж саме. Відчуття соціальної катастрофи, помножене на подив (як бодай щось таки ще вціліло?) та безпросвітність перспектив...

Спочатку до Лебедина, із заїздом у Боброве. Розмови про періодику, мої

с. Рябушки Лебединського повіту.
Купол Іоано-Предтечівської церкви в маєтку Красовських.

надокучливі роздуми про складність перекладу Йоганна Коля (німецького мандрівника Україною в 1837—1838 рр.). Охтирка. Прогулянка довкола Покровського храму, збудованого в середині XVIII століття. Всіх цікавить архітектура: Растреллі, Ухтомський. Я прагну вставити й свої «п'ять копійок» — під час будівництва цього дива з боку місцевої старшини були величезні зловживання виділеними коштами, від чого напевно залежало й проектування... Бачити в минулому сучасність неприпустимо... Поруч із собором — величезна меморіальна дошка Грабовському. Навіщо така велика?

Однак в Охтирці я буваю часто, треба їхати далі. Розмови про Охтирський Свято-Троїцький монастир. Кортить подивитися, але вже іншим разом. Зупинка поблизу рубаної давньої комори в Будилці. Комора ще використовується, поруч тік, залишки парку.

Село Боброве Лебединського повіту.
Миколаївська церква.

Слобода Тростянець Охтирського повіту. Садіба Голіциних.

Кружляємо, місток через Псьол, покинута електростанція, жахлива дорога на Боброве. А ось і сільце, за парканами городи, за городами знищена, однак ще з каркасом дерев'яна церква. Ліземо туди крізь зарості кропиви, мій колега в шортах, тому нещадно обжалюється. Запустіння, купи землі, у храмі вже проростають деревця. Вирубані вікна-хрести справляють враження сюжету з гоголівського «Вія». Утім, асоціація недоречна. Мене запевняють, що ця церква тридцятих років XVIII століття. Попри своє невігластво в архітектурі, не погоджуюсь: церква значно пізніша

Обід на березі р. Псьол, поблизу сл. Михайлівки.

або дуже істотно перебудована. Уже наступного року її не буде. Обіцяють привезти для обмірів студентів архітектури. Поблизу церкви два поховання-склепи. Одне — поміщиків Бухаріних — сплюндроване, певно, щось шукали. Бодай хоч уціліло. Мене зненацька фотографують біля могили. Оглянувши круті спуски до Псла, повертаємось назад, топчемо чийсь город, знаходимо залишки кераміки й шийку від старовинної пляшки. На Лебедин...

Це провінційне містечко, батьківщина чи не найпомітнішого українського історика архітектури Стефана Тарануценка, не може не вразити. Ну а як же! Могила гетьманців, будиночок Заліських, де зупинявся Шевченко, збережений гостинний двір, де ще й досі торгують. На базарі купуємо плетений бриль,

В. Маслійчук біля могили Єлизавети Бухаріної.
с. Боброве Лебединського повіту.

Хутір Лифін Лебединського повіту. Палац в садибі Хрущових.

м. Лебедин, Покровська церква. У некрополі цього храму поховані найвідоміші люди Лебединського повіту.

рукодільний з Бишкіня (із нього можна пити воду), півкілограма сала, яйця, помідори й пляшку горілки... На Михайлівку... На березі Псла, на в'їзді до села, усе куплене треба зужити, згадуючи про минулі поїздки... Ця прекрасна річка Псьол.

Михайлівка — село знакове для мене. Засноване воно було наприкінці 70-х років XVII століття гадяцьким полковником Михайлом Васильовичем, племінником гетьмана Івана Самойловича. Після падіння Самойловича Іван Мазепа віддав це село вже своєму племінникові Івану Обидовському. А після 1708 року селом заволоділа родина Полуботків..., пізніше Капністів. Ох ці Самойловичі-Васильовичі, Мазепи-Обидовські, Полуботки-Капністи, чом же й досі полоните моє черстве серце, марнуєте мій вихідний на пошуки ваших будівель і парків, затишної Михайлівки? Дзвоню своєму колишньому однокурсникові, вітаю з річницею «абсолювентації» університету. Той — музика, щойно повернувся з Німеччини та Італії. Каже, що «помаранчеву Україну» там люблять. Треба б зустрітися, погомоніти... Він мріє емігрувати, мовляв, найкраще це зробити до сорока. Значить, у мене не все ще втрачено...

м. Лебедин. Садина Заліських, де в 1859 р. бував поет Тарас Шевченко (за радянських часів – музей).

с. Кулішівка. Пам'ятник мамонту.

Хутір Лифін Лебединського повіту. Флігель в садбі Хрущових, де у 1859 р. мешкав поет Тарас Шевченко

З Михайлівки, із вибалків і лісів — на Недригайлів. Складно чомусь питати дорогу, дівчатка лякаються української літературної мови. Мабуть, здалося.

Ми виїжджаємо на Недригайлівський шлях. Це дорога до столиці. Задоволено поглядаю на спідометр... Схотілося звернути подивитись на Зеленківку, там священикував один із Гризодубових, предок відомих льотчиків. І зразу ж вибоїни... Ну ось, перебудована церква, залишки земських споруд. Дядьки у сквері ріжуться в доміно. Бачимо колодязь, чимчикуємо напитися. Нам допомагає набирати воду послужливий дідусь, запитуючи, звідкіля ми. — «З Харкова, знаєте таке місто?» — «Чого ж, знаю, — відказує дідусь. — Я в ньому сидів у сорок сьомому році за кілька буряків». Він задоволено вказує на ще не розібрану старезну повітку. Там знаходимо колесо з прядки й залишки якогось залізяччя. Дідусь робить нам зауваження, що повітка, мовляв,

с. Константинове. Купол храму.

с. Константинове. Храм.

с. Хоружівка. Новий храм.

с. Хоружівка.
«Так, Ющенко!»

с. Бабаї Харківського повіту.
Дом священника Я. Правицького, де мешкав філософ
Григорій Сковорода

хазяйська й так робити не годиться. Стукаємо до господарів, надто довго. Утім, наш намір купити ці речі так і не справдився. Заспана господиня киває рукою: забирайте все даром, усе одно викидати...

У Недригайлові гарний будинок десь середини позаминулого століття, щойно збудована імпортна каплиця всім і вся. Повно міліції. Засвідчуючи свою нетутешність, чемний, аж на диво, як у Києві, міліціонер вказує нам дорогу до церкви. Церква архітектора Немкіна, типова, таких по всій колишній Харківській губернії з кількадесят, модернізаційна одноманітність. Пиво лише «Рогань», мені ж смакує «Охтирське». Вдаю із себе ображеного гурмана, спостерігаючи за земляками, що хлебчуть із пластмасових кухлів. Ну, далі на Константинів, колишня Полтавська губернія. «Милая сердцу Малороссия»...

Дорога надзвичайно гарна, всюди купи робітників, хоч і неділя — неймовірно розширюють трасу. Ми зупиняємось на березі Сули біля чудово відреставрованого пам'ятника 1841 року. Він нагадує мені обкладинку прочитаної в дитинстві книжки про вшанування тварин, бо з чотирьох боків там зображений скелет мамонта. З одного боку, — йдеться

с. Куянівка Сумського повіту.
Палац у садибі Куколь-Яснопольських.

с. Зеленківка Лебединського повіту.
Колишня Христорождественська церква.

с. Хоружівка. Будується новий культурно-розважальний центр.

Слобода Славгородок Охтирського повіту.
Троїцька церква в садибі Надаржинських.

с. Константинове. Садибний дім.

с. Куянівка Сумського повіту.
Парадний вхід у палац в садибі
Куколь-Яснопольських.

про те, що тут був кордон між Росією й Польщею. Зринають у пам'яті розповіді про дитинство Президента, як він розглядав прикордонний знак між двома державами й з подивом гадав: «А де ж тоді Україна?». Але чому скелет мамонта, а не герб котроїсь із тих держав? Мій скепсис зникає, коли я обходжу й читаю напис з іншого боку... Залишмо дрібну інтригу для майбутніх мандрівців...

Раптом я бачу збоку вказівник із написом «Хоружівка». Моє серце враз стугонить — я неподалік батьківщини Президента. Одразу ж забуваю про мету поїздки. Мене прагнуть переконати, що Хоружівка нам не зовсім по дорозі, що зараз заїжджаємо в Константинів, а потім повертаємось до Недригайлова. «Я хочу бачити батьківщину мого Президента!». Сільце Хоружівка, як і Константинів, належало до маєтностей лубенського полковника й відомого мазепинця Дмитра Зеленського, зятя сумського полковника Герасима Кондратьєва. Власне кажучи, сам гетьман Мазепа й «подарував» своєму приятелю ці землі. Після подій 1708 року маєтності прагнув привласнити наблизений Петра Першого граф Головкін. Мій Президенте, Ви із селянської сім'ї. Ваша схожість на останнього запорозького кошового Петра Калнишевського не виправить Вашого родоводу. Ваші предки обробляли болотисті береги Сули, завітчували садками та полями прикордоння Гетьманщини й Слобожанщини, будували храми, шпиталі й школи, були причетні до величчя традиційної культури. «Хіба для історії мало цих видатних заслуг?» Однак я, як і Ваші численні симпатки, обираю не Ваше походження.

Колег тішить мій патріотизм, я ж кажу «мій Президенте», немовби «мій Генерале». Отже, до Константинова, а звідти в Хоружівку. Ми одразу звертаємо з гарної дороги та ідемо під гору. Шлях жахливий, якби допіру був дощ, ми б нізащо не проїхали. Дорога, якісь ферми, далі покинута церква й колишній панський будинок. Мені забиває подих від краєвиду з узвишшя. Десь унизу мальовничо ветляє Сула, луки, зелень та верби. І все це поруч із батьківщиною Президента, стілечки тут... Ну як не захоплюватися цим неймовірним дивом,

Слобода Угроїди Охтирського повіту.
Дім в садибі Антонович.

Слобода Угроїди Охтирського повіту.
Флігель в садибі Антонович.

цією річкою, гаями понад нею, усе ж як на долоні! Вилізши з машини, я захоплено чимчикую травами. А мої колеги чимдуж гайнули до панського будинку. Я повертаю за ними, з-під моїх ніг рвучко втікає великий вуж...

Колишній панський будинок використовувався як склад, вхід у підвал заріс. Крекчучи, залізаю позад усіх туди. Там зберігалися корнеплоди, я звертаю увагу на засушені буряки, на цеглину з печаткою. Жахіття покинутості й безпам'ятства. Вилізши, знову відстаю від прудких колег, милуючись вигинами річки. Самотня велична баня церкви закликає і відштовхує, вирушаю туди. Блиск струнких архітектурних форм, залишки розписів, усе покинуте й запусіле. Церквиці цій стояти ще який рік, бо вона підмита водами. На те літо такого роззяву, як я, уже чигатиме небезпека обвалів та зсувів. Будівля гине разом з молитвами своєї пастви, з потаємністю сповідей і причасть близьких і далеких родичів та земляків... Я піднімаю шматок обваленої цегли й обережно кладу на місце, пригадуючи сюжет останнього харківського скандалу. У селі Бабаях, під самісіньким Харковом, дивом зберігся будинок поміщиків Щербініних. У ньому бував Сковорода, кажуть, що саме там він писав свої «Басни Харьковскія». А в будинку кілька печей і кахлі десь початку XIX століття. Будинок ніяк не охороняється державою. Та не в тім річ. Є в Харкові величезний магазин кахлів поблизу станції метро «Маршала Жукова». Аби привабити покупців, там створено музей кераміки, бачте як. Ну так от, ретельна директорка музею дізналася, що згаданий будиночок у Бабаях перебуває в занедбаному стані. Небогу це так зворушило, що вона приїхала з робітниками, які позривали кахлі й відвезли їх до того музею. А журналісти вміло

с. Бабаї Харківського повіту.
Кахельна плитка в домі священика Я. Правицького.

с. Бабаї Харківського повіту.
Стіна де знаходилась кахельна плитка в домі священика Я. Правицького після варварства харківської фірми «Техногрес».

с. Кияниця Сумського повіту. Ммісток в садибі Лещинських.

с. Кекіне Сумського повіту. Флігель в садибі Миклашевських .

обставили цю справу: мовляв, шановна пані прагнула тільки одного — зберегти неоціненні кахлі, які б напевно загинули. Звісно, навіщо ж переконувати заможне начальство відреставрувати будинок? Навіщо бити на сполох перед владою? Усе вирішується просто. Журналісти це розуміють, а от я, горопаха, бачте, ні. Усі милуються кахлями, а для мене, вибачте, будинок, де творив Сковорода, куди важливіше. Дивний я якийсь...

Спустошена церква, майже знищений панський будинок. Хочу сказати, мій Президенте, що це поруч із Вашим рідним селом. Не гоже, звісно, доносити, але кому я ще зможу повідати про злочин супроти тих, хто мурував ту церкву, хто хрестився й вінчався в ній, над ким співали за упокій, хто зводив ті панські хорони, споглядав у вікна Сулу, хто жив у затишку патріархальної простоти, щоб одного дня до поміщицького дому зсипали буряки, не забравши навіть увесь цей корм по тому?..

Спокійнісінько повертаємо на Хоружівку, широчінь майбутньої дороги вражає. Минаємо пляж, на горбі новозбудована церква, поруч іще стоїть кран. А трохи збоку триває будівництво великого культурно-освітнього центру, яке проводить «Київміськбуд». Усе гарненьке, новеньке, блищить, а за кілька кілометрів затхлість запустіння. Знову мальовничі краєвиди, на сільраді помаранчевий прапор зі зворушливим «ТАК!». Мої колеги прагнуть запевнити мене, що Президента слід обирати щороку та ще й з різних сіл і місцевостей, щоб будувалися дороги й відновлювати інфраструктуру. Але я так довго й напружено обирав свого, так складно та виснажливо далася мені та моїм однодумцям та перемога, що не зважаю на той жарт, як і на подальші кпини з мого патріотизму: бодай одна дорога, бодай один відновлений пам'ятник 1841 року, не загиджені, як в інших річок, береги Сули, відчуття потрібності й знаменитість бодай одного села... Я не дарма боронив Ваші інтереси.

Гарна дорога триває недовго. І знову спогад: до села Сковородівки, де похований славетний філософ і біля якого проходить знаменитий Муравський шлях, шосе на Золочів, приїжджав напередодні виборів голова уряду Віктор Янукович. Перед тим дорогу інтенсивно лагодили. Через якийсь час у Золочеві арештували представників Ющенка.

Старовинний козацький хрест
на кладовищі в сл. Ворожба
Лебединського повіту.

Я, як член територіальної виборчої комісії, поїхав з довіреною особою Віктора Андрійовича їх визволяти, а сподіваючись, що дорогу відремонтували аж до Золочева, порадив їхати поблизу Сквородинівки. До повороту на місце поховання філософа дорога справді була доброю, а далі — ті ж вибоїни, ті ж калюжі. До Золочева, отже, кандидат у Президенти не їхав... Дріб'язкові спогади з минулого...

Дорога на Білопілья не блиск, але сяк-так їхати можна. Порожні місцини. Жарти стосовно мене колег. Дотеп за дотепом. Їдемо досить довго. Нам потрібна Куянівка — маєтність

Куколь-Яснопольських.

Нарешті, покружлявши, ми вїхали в село з могутньою трубою цукрового заводу, усе той-таки Харитоненко, що поскуповував землі поміщиків. Бачимо кількох молодих дівчаток й хочемо довідатися в них про панську садибу. Дівчаток питання застає зненацька, вони знизують плечима, такого вони не знають: який ще пани, який ще панський дім? Знову блукання, недотямливий погляд у запитаної молодиці, знову я об'єкт для кпинів, бо мимоволі зазначив, що мені подобаються дівчата із сапками. Дядечко передлітнього віку говорить, що нам треба їхати до цукрового заводу й скрушно додає: «бившого». Їдемо... старі будівлі комор та стаєнь... хмариться. Урешті-решт бабуся (усе питаєте в бабусь!) направляє нас до клубу. Ми підїжджаємо до ставочка. Попереду потужний хід на гору, на якій височить пам'ятник полеглим у Великій Вітчизняній війні...

Знахідка перевершує всі наші сподівання, плівки фотоапаратів виклацано. Руїни колишнього клубу з незугарною прибудовою радянських часів — насправді панський палац. Маю сказати, що Куколі чи Кукель-Яснопольські — то моє давнє уподобання. Стефан Куколь — один з осадчих Білопілья, а його син Федір — канцелярист у гетьмана Мазепи. Аж самому дивно: навіщо мені здався отой трагічний гетьман?

Світе мій, дім початку ХІХ століття з опаленням, з розкиданою оздобою та позолотою, цегла таврована. Місцеві бабусі, бачачи, як ми лазимо по румовищу, запитують, що тут буде, вважаючи нас бізнесменами, котрі хочуть купити знищену будівлю, яка почала руйнуватися вже за Незалежності: місцевий цукровий завод не мав коштів підтримати це старезне диво. Старожили показують нам на поховання родини Кукель-Яснопольських, доглянуте... Ще є мавзолей. Починається дощ, ми встигаємо заскочити в машину. На Білопілья...

«Ми велика давня нація, мій Президенте», — шепочу я. В мене болить голова, й від чарки горілки під час вечері десь за Боромлею я відмовляюсь. На Сумщині дощить, і колеги, щоб укотре подратувати мене, вмикають спів Натальї Ветлічкої. Навряд чи скоро я ще раз буду на батьківщині мого Президента.

Та, власне кажучи, Президент тут ні до чого. Звичайна мандрівка руїнами, поодинокі храми, масове незнання власного минулого. Камо грядеши, Україно? До Європи, панове, до Європи. Сподіваюся, не лише за інвестиціями в економіку?

І знову Тичина, «Замість сонетів і октав» той перманентний «Іспит»:

Тільки що почали ми землю любити, взяли заступа в руки, колоші закачали... — ради Бога, манжети надіньте, що-небудь їм скажіть: вони питають, чи єсть у нас культура!
Якісь цибаті чужоземці покурювали крізь пенсне.

А навколо злидні — як гудина, як гич!

А навколо земля, столочена, руда...

Тут ходив Скворода.

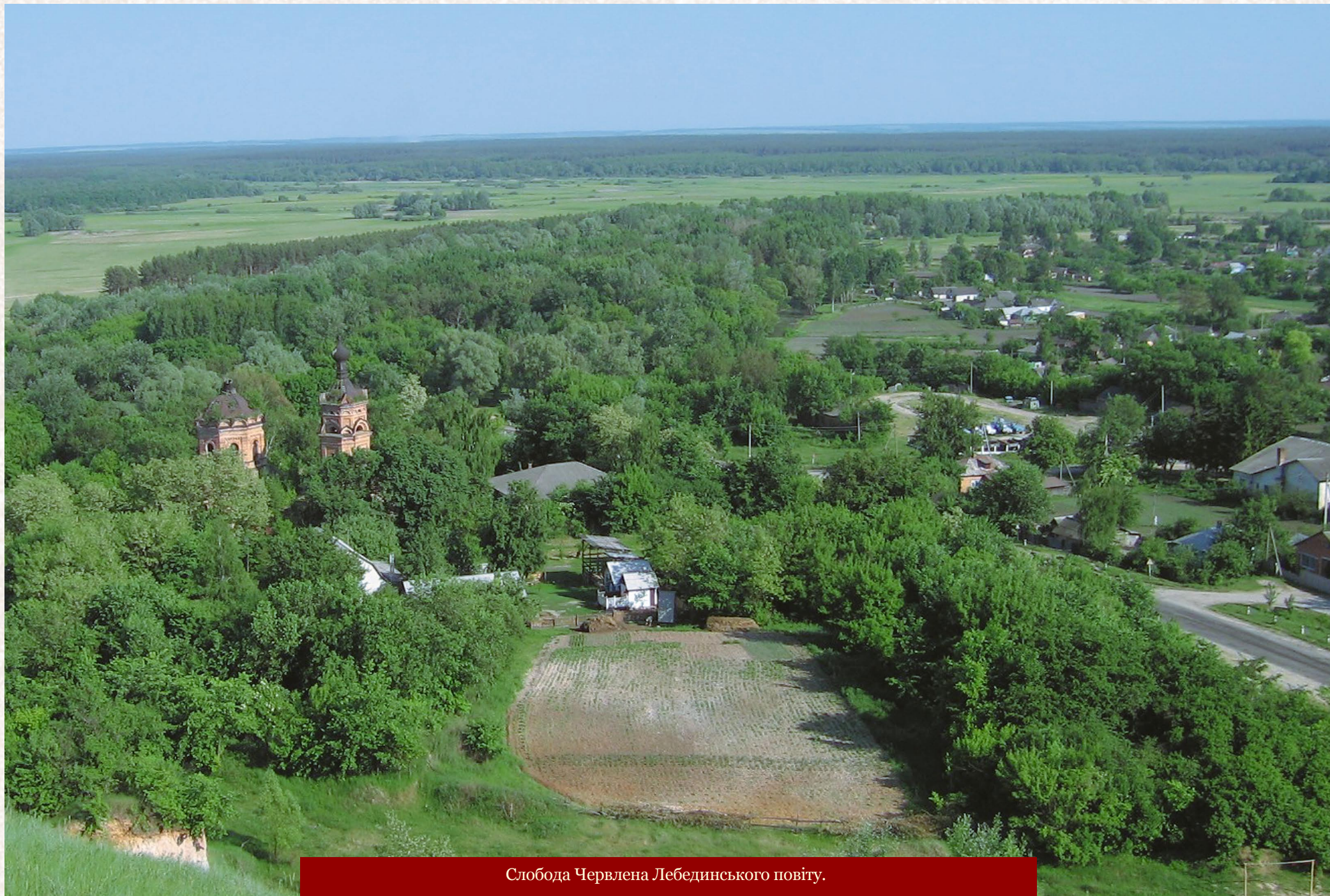
29.07.2005 р.

с. Михайлівка Лебединського повіту.
Флігель в садибі графа Капніста.

с. Кияниця Сумського повіту.
Палац в садибі Лещинських.

Слобода Червлена Лебединського повіту.

